

Dossier
Els orígens del periodisme

LA "REGINA DEL MONDO"

Opinió i informació durant la Guerra de Successió

En la guerra, la batalla per l'opinió és tan important com les victòries militars. Ricard Expósito, historiador català especialitzat en els orígens de la premsa catalana, analitza com durant la Guerra de Successió els impresos i els manuscrits d'ambdós bàndols escamparen armes de tinta i paper que havien d'informar i persuadir públics heterogenis.

TEXT RICARD EXPÓSITO I AMAGAT

“Las malas nuevas, o poco prosperas para suscosas, quanto menos las dexare divulgar, y verificar el Principe nuevo, tanto mas prudentemente procederá; para que no causen revolucio[n], y pe[n]samie[n]tos de novedades en quie[n] las oye”. Aquest és l’aforisme 166 del llibre segon del *Tácito español* (1614) de Baltasar Álamos de Barrientos. Ara bé, el mateix pensador també aconsellava al governant que no ocultés del tot les males notícies als súbdits; era més assenyat “templar” la seva narració –tal com argumentaven els advocats dels tipògrafs barcelonins Figueró (1710)– i satisfer, així, el públic receptor, àvid de noves i propens a espargir (i a creure) els pitjors rumors, especialment quan la informació era ocultada o censurada. Aquest era, en síntesi, l’ideal de “política informativa” –per anomenar-lo d’alguna manera– al qual el governant havia d’aspirar. Almenys així ho creia el tacitista Álamos de Barrientos i altres pensadors dels segles XVII i XVIII, tant a Espanya com a Itàlia o França, preocupats, tots ells, per les opinions dels súbdits.

Òbviament, per als tractadistes i per a les autoritats, no tenia el mateix valor

AMBDÓS BÀNDOLS VAN RECÓRRER A INSTRUMENTS PER CONVÈNCER DE LA LEGITIMITAT DE LA SEVA CAUSA I DE LA PERFÍDIA DE L’ENEMIC

l’opinió dels cortesans que la de la “ciega plebe” (com deia un secretari de Lluís XIV), però no podien ignorar que les noves reials, les de la terra i les estrangeres eren debatudes a les places públiques, com ara la barcelonina de Sant Jaume, a Girona, a Vic... i es difonien, també, a la Catalunya dels masos. Això era possible gràcies a la impremta manual, que permetia no tan sols manufacturar llibres sinó també papers molt més humils i efímers, juntament amb la cultura manuscrita i l’oralitat.

Des del principi de l’edat Moderna, aquestes tres cultures, sempre en diàleg permanent, informaren i persuadiren

els públics receptors, al Principat i arreu d’Europa, sobretot en temps de conflicte bèl·lic, polític o religiós (tot sovint una mateixa cosa). La Guerra de Successió en constitueix un magnífic exponent.

En efecte, la crisi successòria no només fou una pugna entre Felip d’Anjou i l’arxiduc Carles per al tron del difunt Carles II: també es va convertir en una guerra internacional, peninsular i civil; una lluita entre diferents models polítics representats per les dues dinasties i les fi-

ES PODEN REDUIR ELS OBJECTIUS BÀSICS DELS IMPRESOS (I DELS MANUSCRITS) A DUES ACCIONS: INFORMAR I MANIPULAR L’OPINIÓ

delitats enfrontades dels regnes de Castella i els de la Corona d’Aragó; una “guerra de religió entre prínceps catòlics” (l’expressió és de l’historiador David González Cruz); i, és clar, una “guerra de papers” (i de paraules) per la conquesta de l’opinió (o, de fet, de les opinions d’uns públics plurals): la “regina del mondo”, tal com se la coneixia des del Sis-cents.

Ambdós bàndols, borbònic i imperial, van utilitzar tots els recursos i els instruments dels quals disposaven per

convèncer la població de la legitimitat de les respectives causes i de la perfídia de l’enemic: edictes, premsa, pamflets, manifestos, poemes, pronòstics, cartells, gravats, etc., que eren llegits i escoltats.

LLETRES DE MOTLLE I DE MÀ

En una sola jornada, un taller amb una única premsa podia arribar a tirar aproximadament entre 1.250 i 1.500 exemplars d’un plec ordinari; el 1706, Felip V va ordenar imprimir i distribuir 10.000 edictes a la Corona d’Aragó en els quals anunciava les penes que serien imposades als opositors.

Efectivament, la circulació de textos oficials i de materials publicitaris als territoris hispànics (com llibels i altres peces afins), malgrat la destrucció intencionada per part de l’enemic, va ser abundant, tal com han posat de manifest els estudis de Teófanes Egido López, María Teresa Pérez Picazo, Rosa M. Alabrús, Cristina Borreguero i David González.

Més abundant encara fou la producció i la difusió de la premsa, tant de les publicacions “ocasionals” (relacions i cartes) com

de les seriades i periòdiques (el gènere gasetà): a Catalunya, entre 1701 i 1714, s’imprimiren uns dos centenars de fullets d’aparició irregular,

amb el punt àlgid de manufactura, el 1706 (la vinguda de Carles III), i més de tres-cents lliuraments periòdics; es tracta, ben entès, de la producció supervivent d’un conjunt impossible de calcular, si bé molt superior.

Aquesta premsa i la resta de papers havien de subministrar informacions als partidaris, intentar convèncer o persuadir els indecisos, desmentir els rumors, i respondre a les declaracions de l’enemic. Si es prefereix, fins i tot es podrien reduir els objectius bàsics dels impresos (i dels manuscrits) a dues accions: informar i manipular l’opinió. Així, per exemple, en un extens fullet anònim, elaborat per la publicística borbònica, s’afirmava que els partidaris de l’arxiduc gastaven més en “esparcir papeles” que no pas en soldades.

El text deia: “Vino la armada del Norte al puerto el primer año de la guerra, y esparció unos despachos en forma de bulas, expedidos por la Reyna Ana (...) Baxa el año siguiente la misma armada, a fomentar el levantamiento de Nápoles, y introduce en la Italia otras quantas resmas de papeles. Llegan à las Indias esquadras enemigas, y hazen lo mesmo. Viene este año el archiduque, y desembarca la flota de papeles (...)” (*Mogiganga de mogigangas...*, Lisboa, à

Un gravat sobre la Guerra de Successió, un conflicte en el qual es van utilitzar diferents eines de manipulació informativa.

costa de don Pedro, que es quien lo ha de pagar todo, 1705?).

El mateix es podia dir dels borbònics: com a resposta a la primera ocupació de Madrid, el 1706, per part dels imperials, els

tir: a la *Real carta del rey nuestro señor don Carlos III (que Dios guarde) despachada al excelentísimo señor conde de Cardona (...)*, i a altres títols que també foren traduïts a Itàlia, s'informava "que se ha tenido noticias de la perfeta, y deseada salud de su magestad".

ELS FILIPISTES VAN ESCAMPAR EL 1706 LA FALSA NOTÍCIA DE LA MORT DE L'ARXIDUC I ELS AUSTRIACISTES HO VAN HAVER DE DESMENTIR

filipistes van escampar la falsa notícia de la mort de l'arxiduc a través de publicacions com la *Gazeta general, y especial noticia de los cinco reynos de las dos Andalucias (...)*. La premsa austriacista ho hagué de desmen-

de mantenir-se en la causa contrària, les promeses (la conservació dels privilegis o llibertats, la denúncia dels "enganys" de l'enemic —així, a Catalunya, alguns filipistes recomanaven que l'estampació fos en

A la difusió de rumors i al desprestigi de l'enemic s'hi afegia l'amenaça de les greus conseqüències

estil senzill i en català—, la clemència reial, etc.), la celebració de les victòries juntament amb el silenci i la dissimulació de les derrotes, o l'apel·lació a la resistència. Per tot això, calia controlar la impressió mitjançant la concessió de llicències i privilegis: al Principat, l'arxiduc va centralitzar l'emissió informativa amb el nomenament dels Figueró com a impressors reials; a Madrid, l'"editor" Antonio Bizarrón enviava els impresos perquè fossin aprovats per José Grimaldo i el Consejo de Estado.

Certament, els treballs tipogràfics "de remenderia" permetien assolir una difusió molt àmplia. Però no hem d'oblidar que les opinions dels súbdits també es nodrien

de la cultura manuscrita, tant privada (cartes, notes secretes, etc.) com pública (papers "sediciosos" que eren clavats a les portes de les esglésies i als portals de les muralles, pasquins, etc.).

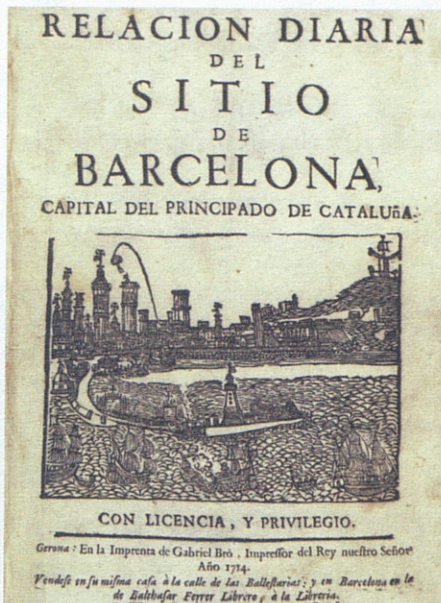
Per exemple, als virregnats americans i a Itàlia, les autoritats borbòniques procuraren interceptar la correspondència que, tot aprofitant els circuits comercials, informava dels progressos de la causa de Carles III. Com també intentaven, borbònics i austriacistes, destruir els libels i els cartells escampats amb nocturnitat pels llocs públics.

Davant d'aquestes "guerres de papers" hom podria pensar que el combat per l'opinió només es dirigia als públics lectors. No era ben bé així. Les lectures orals dels textos permetien fer arribar els missatges a la nombrosa població analfabeta, com també les "cerimònies de la informació" (Michèle Fogel): els edictes pregonats als "llocs acostumats" de les ciutats i les celebracions de tedèums pels triomfs reials que difonien la informació "correcta" (l'oficial) entre els vassalls. Cançons, villancets, representacions teatrals, sermons... juntament amb la circulació de gravats i monedes, acabaven de transmetre al cos social les bondats d'un o altre pretendent.

A Girona, el 1706, foren llegits en veu alta i pels carrers uns *Clamors de Barcelona al tyrà govern de Velasco* (l'odiad virrei

LES LECTURES DELS TEXTOS PERMETIEN FER ARRIBAR LES "GUERRES DE PAPERS" A LA NOMBROSA POBLACIÓ ANALFABETA

filipista), un títol que també fou conegut (possent i escoltat) pels pagesos de la mateixa vegueria i de Vic; l'any 1711, ocupada la ciutat pels borbònics, els gironins van ser persuadits de la legitimitat de Felip V per mitjà d'una sèrie d'edictes i relacions que el duc de Noailles va ordenar pregonar i repartir.

Els pamflets que van publicar els dos bàndols tenien com a objectiu no tan sols informar sinó també legitimar la lluita que encapçalaven els dos pretendents al tron.

OPINIONS PÚBLIQUES (I PRIVADES)

Recapitulant, els materials d'estampa i de mà, llegits o escoltats llegir, convenientment autoritzats o perseguits, jugaren un paper essencial en la creació d'opinions favorables a l'arxiduc (a la Corona d'Aragó, principalment) o a Felip d'Anjou (als regnes castellans i als virregnats americans).

D'aquesta recepció informativa i la seva transformació en opinió pública (d'un estament, de

la terra, etc.) i privada, ens n'han deixat nombrosos testimonis els escriptors i els memorialistes catalans, urbans i de pagès: del cercle dels Dalmases (l'ambaixador austriacista Pau Ignasi llegia gasetes pròpies i estrangeres, sense refiar-se'n de cap), el filipista Honorat de Pallejà, notaris i artesans, diverses famílies de "pagesos

PROESAS, QUE LAS BARCELONESAS DONAS HAN OSTENTAT EN ESTE SITI del Any 1706.

J A que propici lo Cel, J multiplica á Barcelona, dixas, y felicitats, triomfos, llorers, palmas, glorias, ja que ab la ajuda dels Sants, y las Aliadas Forças, veram fugi al Enemich, y celebrám la Victoria. ja que no puch ser del Rey, ni dels Generals memoria, preque en mi noy ha Clari, sino vna rustica Trompa. Deixame dir dos paraulas de proesas spanyolas, que en aquest Siti han obrat las Barcelonetas Donas: que essent, com son memorables no es just quel Mon las ignora. Ve lo Francés, y envuelto (deixem picambols á fora) tant de improvís á Monjuich, que fou llamp, y tro vna cofa. Tant despreviungut estava de vn totques pert en vna hora, á no axir á la defensa Euloria, y Santa Madrona, No penitus que dir per di

esta ajuda miraclofa, que confía, quant pot confiar, y ho portarán las Historias. Los pochs Ciutadans á ellavan en aquell Castell de eicelats, donas avis á la Plaça del Avans quel Francés doona: Y luego(pues lo en Monjuich faltare de roca en roca) de part de sa Magestat (per tor Ciutat se pregona) y de la Excelentissima, que á Monjuich tothom corria. Aquí de Deu, y dels Sants, qui no ha vist á Barcelona, esta trilla marinada, no diga que ha vist may cofa: no diga que se ha trobat en defensa belicosa. No diu de Coronela, que no es perma grolla gloma, ni tampoch dels Voluntaris, ni dels qui portan Corona. Sino vnicament de las Barcelonetas Matronas, assumpto que jo me he pres, per laber lo fill de Dona: y tam-

grassos"garrotxins i selvatans, preveres del Maresme, etcètera.

Atesa aquesta heterogeneïtat de públics no sorprèn, en definitiva, que la preocupació dels governants per afalagar i conquerir la "reina del món" no fos una qüestió secundària, ans al contrari: al cap i a la fi, era una guerra tan decisiva com les campanyes militars. Ç